

Łukasz DULĘBA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

lukasz.duleba@amu.edu.pl

CZY O TO WALCZYLIŚMY?

AMERYKAŃSKI SPÓR O HISTORIĘ: POMIĘDZY REPUBLIKAŃSKĄ A LIBERALNĄ NARRACJĄ W BADANIACH NAD MYŚLĄ POLITYCZNĄ¹

ABSTRACT

Have We Fought for This? American Dispute over History: Between Republican and Liberal Narrative in the Studies of Political Thought

Modern reading of political thought of the American Revolution is very diverse. The aim of the article is twofold. Firstly, it is to present interpretations which form the canon of modern political thought. Secondly, I intend to confront these perspectives. The authors who represent the republican view (B. Bailyn, G.S. Wood, J.G.A. Pocock) aim to present pre-revolutionary era as a time deeply rooted in classic republican pattern. An ideological end of republican vision fall during the boost of commercial relations, which in the meantime had changed the hierarchy of values. The liberal myth, which had one of its most important propagators in Louis Hartz, has aimed to prove the strength and continuity, which was called "possessive individualism". The paper attempts to disprove the idea of domination of liberal values during the beginnings of the United States.

Keywords: republicanism, liberalism, American revolution, John Locke, Louis Hartz, John Pocock

Słowa kluczowe: republikanizm, liberalizm, rewolucja amerykańska, John Locke, Louis Hartz, John Pocock

¹ Praca powstała w wyniku realizacji projektu badawczego „Przemiany liberalizmu egalitarnego na gruncie filozofii i myśli politycznej” o nr 2011/01/N/HS5/00600 finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki. Autor dziękuje dwóm anonimowym recenzentom za cenne uwagi i komentarze.

Północnoamerykańskie źródła myśli politycznej stanowią silną podstawę amerykańskiego konstytucjonalizmu i współczesnej wizji państwa. Dzisiejsze spory polityczne niosą ze sobą ciężar debat towarzyszących dyskusji o ideologiczny kształt rodzących się Stanów Zjednoczonych Ameryki. Trudno więc zrozumieć sens dzisiejszych konfliktów ideowych bez znajomości nie tylko historycznych aspektów, ale także przeprowadzonych narracji obecnych w XX w. To właśnie narracja stanowi przedmiot zainteresowań niniejszego artykułu. To właśnie ona, konstruując nasze wyobrażenie o przeszłości i umiejscawiając w naszej projekcji historycznej tradycji i nurty myśli politycznej, rzuca cień na kształt dzisiejszych stosunków społecznych i wpływa na nasze postrzeganie rzeczywistości. W tym kontekście można z pełną świadomością powtórzyć za bohaterami Williama Faulknera, że *przeszłość nigdy nie umiera. Nie jest nawet przeszłością*². Poniższy artykuł ma na celu rekonstrukcję narracji o liberalnej i republikańskiej podstawie rodzących się Stanów Zjednoczonych. Istniejące bowiem przekonanie o dominacji wartości liberalnych, przede wszystkim wartości indywidualizmu, koliduje z funkcjonującymi historycznymi rekonstrukcjami amerykańskiego *credo*³.

Przedmiotem zainteresowania niniejszego artykułu jest odczytanie ideologicznego archetypu rewolucyjnej Ameryki zawartego w powojennych narracjach dwudziestowiecznych historyków idei, analizujących okres powstawania Stanów Zjednoczonych. Za przedział czasowy sporów rodzącej się Ameryki obrany został okres 1764-1791, czyli lata od momentu powstawania pierwszych komitetów protestujących przeciwko nowemu opodatkowaniu aż do uchwalenia korekty konstytucji w postaci Karty praw (ang. *Bill of Rights*). Analiza pism tzw. ojców założycieli (*Founding Fathers*) czy dokumentów Kongresu Kontynentalnego (*Continental Congress*) stanowiła obiekt zainteresowania badaczy od momentu pojawienia się ich w obiegu, jednak to w szczególności powojenne rekonstrukcje nieodwołujące się do marksistowskiego paradygmatu klasowych determinantów przemian społecznych, a skupiające się na ideologicznych źródłach sporu między republikanizmem a liberalizmem stanowią oś współczesnej debaty wśród historyków i politologów⁴. Badanie ówczesnego sporu ma dwa cele naukowe. Podstawowym celem jest umiejscowienie ideologicznego sporu w narracjach omawianych badaczy. Celem pobocznym jest wskazanie na wagę debat wśród współczesnych badaczy myśli i filozofii politycznej, co przyczyni się do

² W. Faulkner, *Requiem dla zakonnic*, przeł. W. Niepokólczycki, Warszawa 1980, s. 60, *Współczesna Proza Światowa*.

³ R. Bellah i in., *Skłonności serca. Indywidualizm i zaangażowanie po amerykańsku*, przeł. D. Stasiak, P. Skurowski, T. Żyro, Warszawa 2007, s. 103, *Współczesna Myśl Humanistyczna. Cywilizacja Amerykańska*.

⁴ J. Topolski, *Świadomość rewolucyjna w Europie i Ameryce w drugiej połowie XVIII w. jako problem metodologiczny i historyczny*, „Poznańskie Studia z Filozofii Nauki” 1978, Vol. 3, s. 35-37. Por. A. Kalyvas, I. Katznelson, *Liberal Beginnings. Making a Republic for the Moderns*, New York 2008, s. 1-17. Używany w tekście termin „ideologia” analizowany jest jako system pojęciowy o dynamicznym charakterze, na który składają się znaczenia tworzące trzon oraz pojęcia przylegające i peryferyjne. Przyjęcie takiego założenia pozwoli skuteczniej przeanalizować opisywany proces historyczny. Zob. M. Freedon, *Ideologies and Political Theory. A Conceptual Approach*, Oxford 1996; tenże, *Ideology. A Very Short Introduction*, Oxford-New York 2003.

lepszego zrozumienia mapy i rozkładu współczesnych idei politycznych. Spór wśród badaczy historii idei rzutował bowiem na przemiany i drogę dzisiejszego myślenia politycznego.

W pierwszej części tekstu wspomniane zostaną interpretacje historyczne od momentu pojawienia się pierwszych komentarzy dotyczących niepodległości Stanów Zjednoczonych, aż po analizę klasową dokonań autorów Konstytucji Stanów Zjednoczonych pojawiającą się w pracach tzw. historyków progresywnych (Charles Beard, Vernon Louis Parrington). Druga część zrekonstruuje pierwsze powojenne analizy odwołujące się do wagi ideologicznej sfery działalności twórców Deklaracji niepodległości czy Konstytucji. To właśnie te narracje stanowią będą główny przedmiot analizy poniższego artykułu. Jednym z autorów wpisujących się w tę tradycję był Louis Hartz, w którego twórczości paradygmatyczną rolę odgrywała idea konsensusu. W kolejnej części przedstawiony zostanie zwrot metodologiczny, którego autorem jest Bernard Bailyn. Kwestionując znaczenie, jakie interesom ekonomicznym przypisywali progresywiści, Bailyn odwoływał się do mocy ideologicznej argumentacji stanowiącej tło rewolucji amerykańskiej. W dalszej części tekstu zaprezentowane zostaną dokonania dwóch wpływowych historyków: Gordona S. Wooda oraz Johna G.A. Pococka. Wood, będący uczniem Bailyna, kontynuował jego pracę, analizując ideologiczne spory wokół uchwalenia Konstytucji. Natomiast zdaniem Pococka analiza konfliktu wokół Konstytucji powinna w dużo większym stopniu zwrócić uwagę na język ówczesnych debat, który kształtowany był przede wszystkim przez podział na słownik uprawnień oraz słownik cnót. Kolejna część poświęcona została dokonaniom Joyce Appleby, której zorientowanie na kapitalistyczną aktywność amerykańskiego społeczeństwa podaje w wątpliwość rozważania autorów „republikańskiej syntezy”. W ostatnim fragmencie tekstu wskazują na ideologiczne brzemie przedstawionych narracji, szkicując fundamentalny podział leżący u podłoża współczesnej amerykańskiej filozofii politycznej.

„KLASYCZNE” INTERPRETACJE

W 1955 r. amerykański politolog, profesor Uniwersytetu Harvarda Louis Hartz opublikował pracę, która na lata wybudziła z letargu historyków i filozofów myśli politycznej. Publikacja *The Liberal Tradition in America. An Interpretation of American Political Thought since the Revolution* zawierała tezy, które sprawę źródeł amerykańskiej myśli politycznej umiejscawiały w centrum kształtującej się ideologii liberalnej⁵. Praca Hartz'a nie była pierwszą syntezą rozwoju myśli politycznej w Stanach Zjednoczonych, która wpłynęła na zmianę dotychczasowego paradygmatu. Od Alexisa de Tocqueville'a aż po prace Charlesa Bearda interpretacja ideologicznej genezy Stanów Zjednoczonych ulegała znaczącym przemianom⁶.

⁵ L. Hartz, *The Liberal Tradition in America. An Interpretation of American Political Thought since the Revolution*, New York 1955, *A Harvest Book*.

⁶ R. Hofstadter, *The Progressive Historians. Turner, Beard, Parrington*, Chicago 1968; R.B. Fowler, *Enduring Liberalism. American Political Thought Since the 1960s*, Lawrence 1999, s. 1-34, *American Political Thought*.

Pierwszymi autorami, którzy kształtowali kierunek zainteresowania studiami amerykańskiej myśli politycznej, byli historycy niezajmujący stanowisk uniwersyteckich, ale badający rzeczywistość społeczną i polityczną kolonii „z doskoku”, piastujący funkcje dyplomatyczne czy polityczne⁷. Dużą część prac historycznych stanowiły biografie, szkicujące hagiograficzne portrety bohaterów rewolucji amerykańskiej⁸. Z czasem zainteresowanie historią własnego kraju stało się profesją uniwersytecką⁹. Romanetyczna wizja rewolucji amerykańskiej podporządkowana została paradygmatowi pozytywistycznemu. Amerykańscy historycy znaleźli się pod ogromnym wpływem „naukowej historii” Leopolda von Rankego¹⁰. Ze względu na przemiany metodologiczne dominujące wówczas literackie piśmarstwo stało się niemożliwe. „Unaukowanie historii” polegało na przyjęciu założenia, że badanie przeszłości za pomocą odpowiednich narzędzi umożliwi dojście do obiektywnej prawdy o niej. Takie podejście umożliwi odczytanie tego, co się wydarzyło, *tak jak to rzeczywiście było* (niem. *wie es eigentlich gewesen*).

Pionierem nowej, pozytywistycznej metody w historiografii był Moses Coit Tyler, starający się realizację metodologicznych założeń stawiać ponad krytykowaną *świadomością komunikatywności*. Jednym z pierwszych historyków kwestionujących istniejącą metodologię był Frederick Jackson Turner, twórca koncepcji pogranicza. Turner obalał mit o pochodzeniu amerykańskiej demokracji, mającej być kalką tradycji europejskich. Jego zdaniem to postępująca kolonizacja zachodu kształtowała sposób myślenia mieszkańców Nowego Świata, w szczególności poprzez kontakt ze środowiskiem geograficznym wymagającym niezwyklej siły i determinacji¹¹.

Także wbrew pozytywistycznym zapędom odrzucającym rolę historyka w badaniach narracji historycznej pod koniec XIX w. pojawiła się szkoła tzw. progresywnych historyków, reprezentowana głównie przez Charlesa Bearda i jego żonę Mary, Vernona Louisa Parringtona, Jamesa Harveya Robinsona czy Arthura Schlesingera. Ich obecność zmieniła całkowicie oblicze historycznej interpretacji początków powstawania Stanów Zjednoczonych. Starając się nie nawiązywać wprost do kategorii marksistowskich, Beard poszukiwał odpowiedzi na pytania o kierunek przemian zależnych od konfliktu klasowego¹².

⁷ Pomijam tutaj historię pisaną przed Tocqueville’em, a tworzoną przez lokalnych autorów opisujących problematykę danych regionów.

⁸ R. Hofstadter, *The Progressive Historians...*, s. 10.

⁹ *W 1880 r. było na wszystkich uczelniach Stanów Zjednoczonych ledwie jedenastu profesorów historii, w 20 lat później już ponad stu* – H. Katz, *Vernon Louis Parrington – karta w historii humanistyki amerykańskiej*, [w:] V.L. Parrington, *Mentalność kolonialna 1620-1800*, przeł. H. Krzeczkowski, Warszawa 1968, s. 11, *Główne Nurty Myśli Amerykańskiej*.

¹⁰ Amerykańscy historycy gotowi byli nadać Rankemu tytuł jedyne go honorowego członka Amerykańskiego Towarzystwa Historycznego. Zob. T. Buksiński, *Problemy obiektywności wiedzy historycznej. Dyskusje w historiografii amerykańskiej pierwszej połowy XX wieku*, Warszawa–Poznań 1979, s. 16-20, *Metodologia Nauk*, 12.

¹¹ F.J. Turner, *O znaczeniu pogranicza w amerykańskiej historii*, przeł. B. Czepil, „Pogranicze. Polish Borderland Studies” 2014, Vol. 2, nr 2, s. 139-162.

¹² J. Appleby, L. Hunt, M. Jacob, *Powiedzieć prawdę o historii*, przeł. S. Amsterdamski, Poznań 2000,

Analizując postanowienia Konstytucji z 1787 r., odczytywał ją w kontekście nadreprezentacji wyższych klas społecznych i towarzyszącej temu ogromnej nierówności dochodów. Przedmiot chwały i dumy Amerykanów został potraktowany jako dokument potwierdzający nieuświadomioną potęgę klas posiadaczy¹³. Przedwojenna narracja historyczna zaprzeczała mitycznej równości stanowiącej o oryginalności rodzących się Stanów Zjednoczonych Ameryki. Rekonstrukcja Parringtona przywołuje los tysięcy emigrantów zaludniających kolonie. Prości robotnicy i chłopi ze Szkocji, Irlandii i kontynentalnej Europy, szukający lepszego życia, stanowili pożywkę dla „handlarzy dusz”. Zdaniem historyka stanowili oni silną bazę formowania się demokratycznego porządku w Nowym Świecie¹⁴. To właśnie „umysłowość amerykańska”, kształtowana przez lata w umysłach kolonialistów pragnących egalitarnego traktowania, stanowiła siłę napędową rewolucji amerykańskiej. Dopiero w późniejszym okresie, gdy wojna rozwiązała kwestię eksploatacji zasobów i zniesienia przywilejów arystokratycznych, myślenie to poddało się fetyszowi, jakim były ekonomiczne podstawy *laissez faire*. Na takim obrocie sprawy najwięcej zyskiwali bogaci kupcy, którzy, reprezentowani przez Alexandra Hamiltona w debacie konstytucyjnej, obawiali się przede wszystkim woli większości mogącej zagrozić ich uprzywilejowanej pozycji w strukturze społecznej¹⁵.

Jednak to praca Hartza, której siła oddziaływania porównywalna była do dzieła Johna Rawlsa, stała się jedną z podstawowych prac interpretujących stan i ewolucję amerykańskiej myśli politycznej dla całej powojennej generacji¹⁶. W związku ze swoimi sugestywnymi tezami książka Hartza budziła także wiele kontrowersji, co jednak nie stanowiło przeszkody, by znalazła się w podstawowym kanonie literatury politologicznej¹⁷. Wpisywała się ona w klimat swoich czasów, w których teorie konsensusu stanowiły główną narrację ideologicznej genezy Stanów Zjednoczonych. Pokolenie historyków pamiętających kryzys lat 30. i II wojnę światową opisywało głównie wartości spajające naród amerykański. Poszukiwano w historii wspólnych motywów i wzorców mających doprowadzić do utworzenia spójnego państwa. Publikacja Hartza, obok prac Daniela Boorstina, rozbudziła debatę, która trwa do dziś, będąc jednocześnie punktem odniesienia dla badaczy amerykańskiej myśli politycznej.

---

s. 145-147; Ch. Beard, M. Beard, *Rozwój cywilizacji amerykańskiej*, t. 1: *Era rolnicza*, przeł. T. Święcka, Warszawa 1961, s. 126-142.

¹³ Zob. Ch. Beard, *An Economic Interpretation of the Constitution of the United States*, New York 1921.

¹⁴ V.L. Parrington, *Mentalność kolonialna...*, s. 212-215.

¹⁵ *Tamże*, s. 400-417.

¹⁶ P. Abbott, *Still Louis Hartz after All These Years: A Defense of the Liberal Society Thesis*, „Perspectives on Politics” 2005, Vol. 3, nr 1, s. 93, [online] <http://dx.doi.org/10.1017/S1537592705050085>; M. Hulliung, *Louis Hartz, His Life and Writings*, [w:] *The American Liberal Tradition Reconsidered. The Contested Legacy of Louis Hartz*, red. tenże, Lawrence 2010, s. 1, *American Political Thought*.

¹⁷ J.T. Kloppenberg, „*Requiescat in Pacem*”: *The Liberal Tradition of Louis Hartz*, [w:] *The American Liberal Tradition Reconsidered...*, s. 90-124; T. Żyro, *Ideologia Americana. U źródeł przekonań politycznych*, Warszawa 2002, s. 120-121.

LOUIS HARTZ: *LOCKE ET PRAETEREA NIHIL*

Prologiem do powstania Stanów Zjednoczonych jest stopniowy napływ mieszkańców Europy na tereny dzisiejszych obszarów nadmorskich. Wypisarscy osadnicy przybywający w XVII i na początku XVIII w. na tereny wschodniego wybrzeża tworzyli zręby nowej państwowości opartej na lokalnej administracji państwowej. Korona pozostawiała osadnikom mocną autonomię, skupiając się na relacjach kolonii z europejskimi potęgami. Głównym zmartwieniem Anglików była monopolistyczna pozycja w relacjach handlowych, którą Londyn starał się zachować za wszelką cenę. Według Hartza kolonialiści tworzyli zupełnie nową, nieznaną strukturę społeczną, pozbawioną europejskiego „balastu”. Wyjątkowość amerykańskiego społeczeństwa zasadzała się na pojedynczej przesłance (*single factor*) mającej podwójny historycznie wymiar: brak feudalizmu i obecność idei liberalnej (*liberal idea*)¹⁸. Ucieczka od europejskiego porządku społecznego miała według Hartza fundamentalne znaczenie dla konstrukcji nowego myślenia o ideach politycznych. Brak struktur charakterystycznych dla feudalizmu powodował brak silnej reakcji ze strony niższych warstw społecznych, która to pojawiła się w postaci rewolucji francuskiej czy silnego oporu odnajdującego się w dziewiętnastowiecznej myśli socjalistycznej¹⁹. Pierwsi kolonialiści ze względu na brak zdecydowanych podziałów klasowych nie musieli walczyć z wrogami i przeciwnikami klasowymi, liberalizm (szczególnie ten w wydaniu Johna Locke’a) okazał się więc uosobieniem amerykańskiej drogi (*american way of life*), myślenia o narodowym charakterze. W przeciwieństwie do Europy ideologia liberalna nie stała się doktryną jednej klasy, lecz wyznaczała linię horyzontu amerykańskiego stylu życia. Amerykańskiej historii brakuje zarówno *prawdziwej tradycji rewolucyjnej* [jak i] *tradycji reakcyjnej: brak Robespierre’a powoduje brak de Maistre’a*²⁰. Kontrast, jaki zarysowuje się pomiędzy Europą a koloniami, pozwala amerykańskiemu politologowi na przywołanie opinii Alexisa de Tocqueville’a o wyjątkowości amerykańskiej historii intelektualnej²¹.

Hartz pomniejsza znaczenie rewolucji amerykańskiej, ograniczając jej wagę do dokonanych na gruncie politycznym (uzyskanie niezależności od Wielkiej Brytanii). Stare nawyki szybko ulegały przedawnieniu, a jeśli utrzymywały się i były praktykowane, to

¹⁸ L. Hartz, *The Liberal Tradition...*, s. 20-21.

¹⁹ Nawet jeśli, jak sądzą progresywiści, istniał silny podział klasowy, to należy wspomnieć, że rewolucja spowodowała exodus arystokratycznych rodzin do Kanady i Anglii. Co prawda liczba lojalistów-uchodźców wynosiła ok. 100 tys., co stanowiło ok. 3% populacji kolonii, to jednak były to osoby z wysokim kapitałem społecznym, odgrywające znaczącą rolę w relacjach politycznych i ekonomicznych w ówczesnych koloniach. V.L. Parrington, *Mentalność kolonialna...*, s. 289.

²⁰ L. Hartz, *The Liberal Tradition...*, s. 5.

²¹ T. Żyro, *Ideologia Americana...*, s. 120-121. W literaturze przedmiotu istnieje spór dotyczący wpływu, jaki na Harta miała praca Tocqueville’a *O demokracji w Ameryce*. Zob. T.L. Pangle, *The Spirit of Modern Republicanism. The Moral Vision of American Founders and the Philosophy of Locke*, Chicago-London 1988, s. 26-27; J.P. Diggins, *Knowledge and Sorrow: Louis Hartz's Quarrel with American History*, „Political Theory” 1988, Vol. 15, nr 3, s. 361, [online] <http://dx.doi.org/10.1177/0090591788016003001>.

z czasem ulegały erozji²². Mimowolnie formujący zręby własnego państwa osadnicy byli wolni od błędów, które ich przodkowie pozostawili, opuszczając Stary Świat. Rewolucja nie była więc emanacją napięć, ale stanowiła ostateczne potwierdzenie intuicji i atmosfery tamtych czasów. Okres kolonialny na długo przed rewolucją przygotowywał naród do antymonarchistycznego zwrotu²³. Hartz, nawiązując do klasycznej pracy Charlesa Bear-da, odrzuca jego porównanie, w którym realizacja republikańskich postulatów jest zestawiana z francuskimi ruchami antyfeudalnymi. Porównanie to czyni z rewolucji amerykańskiej zakończonej *nadzwyczajnym sukcesem ruch praktycznie niezrozumiały. Gdzie indziej bowiem monarchia została zniesiona poprzez szybką depeszę i parę zdań z wyrażami ubolewania?* – pisał Hartz, ograniczając militarny charakter rewolucji²⁴. Hartz bronił własnej argumentacji, przywołując słabość uderzenia, pod jakim padały ostatnie bastiony *ancien régime'u*. Primogenitura, istniejąca w szczególności w południowych stanach, była feudalnym reliktem już od momentu jej wprowadzenia na terytorium kolonii²⁵. Późniejsza postępową krytyka w tej sprawie, m.in. ze strony Thomasa Jeffersona, była skazana na sukces, gdyż stanowiła potwierdzenie ówczesnych przekonań²⁶.

Uzyskana niepodległość, potwierdzona traktatami paryskimi, zmusiła Amerykanów do dyskusji nad przyszłością wolnych stanów. Debata towarzysząca uchwalonej Konstytucji otworzyła drogę do wykształcenia się dwóch stronnictw politycznych: federalistów i antyfederalistów, którym patronowali Alexander Hamilton oraz Thomas Jefferson. W narracji progresywnych historyków Konstytucja, będąca dziełem federalistów, odzwierciedlała interesy bogatych rodzin z Północy. Klarujące się podziały w jednolitej wizji państwa nie stanowiły dla Hartza wystarczającego dowodu rozpadu *american way of life*. Zdaniem autora *The Liberal Tradition in America* ówczesne spory polityczne (w tym spór o Konstytucję) zostały przesądzone na długo przed ich ostatecznym rozstrzygnięciem²⁷. Tzw. rebelia Shaysa, będąca buntem niższych warstw społecznych, najmocniej odczuwających problemy gospodarcze nowego państwa, była jedynie powstaniem rozgoryczonych chłopów nękanym przez wierzycieli, dla których walka o niepodległość nie stanowiła łagodzącego argumentu²⁸. Powstanie to było traktowane

²² Zdaniem Tocqueville'a doświadczenie emigracji skutkowało przekonaniem o słuszności równego statusu wśród mieszkańców. Zob. A. de Tocqueville, *O demokracji w Ameryce*, t. 1, przeł. B. Janicka, M. Król, Kraków 1996, s. 31, *Demokracja*.

²³ L. Hartz, *The Liberal Tradition...*, s. 72.

²⁴ *Tamże*, s. 68.

²⁵ Ten rodzaj dziedziczenia majątku ukształtował funkcjonowanie rzeszy właścicieli niewolników. Pozbawieni majątku ziemskiego kolonialiści główny zysk upatrywali w handlu i wynajmie czarnych niewolników do pracy. W północnych stanach, ze względu na zniesioną zasadę primogenitury, ten model sukcesji majątku nie funkcjonował. Zob. I. Rusinowa, *Geneza Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Unia lat 1774-1783*, Warszawa 1974, s. 22-23. O znaczeniu prawa spadkowego dla rozwoju struktury społecznej Ameryki zob. A. de Tocqueville, *O demokracji...*, s. 49-53.

²⁶ L. Hartz, *The Liberal Tradition...*, s. 71-73.

²⁷ *Tamże*, s. 71.

²⁸ Rebelia Shaysa była buntem byłych żołnierzy z północnych stanów biorących udział w wojnie o niepodległość. Żołnierze ci, powracając do swych domów po latach spędzonych na polach bitew, odkrywali, że pozostawiony przez nich przed wojną dług był jeszcze większy, a okres spłaty nie został

jako element naturalny, a nawet uzdrawiający sytuację, w której znalazły się niepodległe Stany Zjednoczone. Jefferson, komentując rewoltę w liście do Jamesa Madisonsa, pisał o oczyszczającej roli buntu społecznego, zapobiegającego degeneracji rządu: *malo periculosam libertatem quam quietam servitutem* („wolę niebezpieczną wolność od spokojnej niewoli”)²⁹. Dla Hartza rebelia w Massachusetts to tylko kłótnia w liberalnej rodzinie: *kiedy przyjdą lepsze czasy i demokratyczno-kapitalistyczny apetyt się zaostrzy, wstrząs, jaki spowodował Shays, szybko zamiera*³⁰.

O kształtującym się społeczeństwie amerykańskim Hartz pisze, że *zaczyna się razem z Lockiem*³¹. W jego narracji, podobnie jak w tekstach pokolenia powojennych politologów i historyków amerykańskich, fundamentalne znaczenie w tworzeniu amerykańskiego *credo* przypisywano myśli politycznej Johna Locke’a³². Osiemnastowieczni kolonialiści doszukiwali się analogii w zaludnianiu Nowego Świata z wychodzeniem ze stanu natury, co zgodnie z opisem filozofa z Wrington miało zaowocować powstaniem rządu obywateli. Pozbawieni europejskiego balastu, o którym wspomina Hartz, kolonialiści mogli rozpocząć prace nad powołaniem do życia republiki i ogłoszeniem niepodległości od brytyjskiej Korony³³. Nawiązując do twórczości Locke’a, Anglicy lojaliści odgrywali rolę zapisaną na kartach *Patriarchii* Roberta Filmera, „bzdurnego dzieła”, jak je określał Parrington, które stanowiło główny punkt odniesienia dla *Dwóch traktatów o rządzie* Locke’a. Poddaństwo angielskiej (z czasem brytyjskiej) Koronie wynikało z powinności rządzonych wobec rządzących. Polemizujący z Filmerem Locke dostarczał argumentów na rzecz ograniczenia władzy króla i brytyjskiego parlamentu. Pamfletyści okresu przedrewolucyjnego powoływali się na autora *Listu o tolerancji*, mając przede wszystkim dwa zbieżne cele: ograniczyć władzę brytyjskiego parlamentu i zarazem znieść jego prerogatywy w kwestii opodatkowania³⁴. Gdy w 1772 r. John Adams naszkicował deklarację dotyczącą praw kolonialistów, źródłem jego listy praw naturalnych (prawo do życia, wolności i własności) był właśnie Mr Locke. Aspiracje zawarte w tych prawach stały się podstawą ewolucji amerykańskiego społeczeństwa w kierunku „ideologii komercyjnej”, stojącej po przeciwnej stronie barykady niż republikanizm³⁵.

---

przedłużony. Dodatkowym ciosem były problemy z zółdem, który wypłacany był bardzo nieregularnie bądź wcale.

²⁹ T. Jefferson, *Writings*, red. M.D. Peterson, New York 1984, s. 882.

³⁰ L. Hartz, *The Liberal Tradition...*, s. 75.

³¹ *Tamże*, s. 6.

³² Tenże, *American Historiography and Comparative Analysis: Further Reflections*, „Comparative Studies in Society and History” 1963, Vol. 5, nr 4, s. 375. Carl Becker pisał, że *Jefferson skopiował Locke’a*, a Merle Curti dla podkreślenia relacji, jakie łączyły myśl Locke’a z rewolucyjną Ameryką, określał go mianem amerykańskiego filozofa. Zob. I. Kramnick, *Republican Revisionism Revisited*, „The American Historical Review” 1982, Vol. 87, nr 3, s. 629, [online] <http://dx.doi.org/10.1086/ahr/87.3.629>; S.M. Dworetz, *The Unvarnished Doctrine. Locke, Liberalism, and American Revolution*, Durnham–London 1990, s. 13–16.

³³ Zob. T. Żyro, *Ideologia Americana...*, s. 156.

³⁴ L. Hartz, *The Liberal Tradition...*, s. 62.

³⁵ T. Żyro, *Ideologia Americana...*, s. 158.

BERNARD BAILYN: REPUBLIKAŃSKI ZWROT

Liberalna wizja budowy nowego państwa dominująca w twórczości Hartza została poddana w wątpliwość przez autorów powołujących się na republikańskie archetypy w myśleniu i języku ojców założycieli. Autorem, który jako jeden z pierwszych zakwestionował pogląd o liberalnej genezie Stanów Zjednoczonych, był Bernard Bailyn, profesor Uniwersytetu Harvarda³⁶. W opublikowanej w 1967 r. pracy *The Ideological Origins of the American Revolution* przedstawił znacząco odmienną wizję debat politycznych okresu rewolucyjnego³⁷. Bailyn, przygotowując do druku pamflety i biuletyny polityczne okresu sprzed uchwalenia Deklaracji niepodległości, zwrócił uwagę na silnie zaakcentowany republikański wzorzec niebędący do tej pory przedmiotem zainteresowania wśród historyków myśli politycznej. Liczne nawiązania do bohaterów republiki rzymskiej stanowiły o silnym fundamencie republikańskim przy kształtowaniu się instytucji nowego państwa³⁸. Odwołanie do antycznego archetypu było poniekąd usprawiedliwione politycznymi przekonaniem późniejszych członków stronnictwa patriotów, ale w dużym stopniu wynikało z przyjętego kanonu typowego dla edukacji wykształconego mieszkańca kolonii. Parafrazując Waltera Benjamina, możemy stwierdzić, że dla amerykańskich patriotów *starożytny Rzym był przeszłością naładowaną czasem obecnym, którą oni uwalniali, rozsadzając kontinuum historii*³⁹. Jednakże antyczne motywy, jak podkreśla Bailyn, pełniły głównie funkcję ornamentów, pokazywały znajomość literatury klasycznej autora, legitymizując w ten sposób jego wywód⁴⁰. Jak zauważał sam Thomas Jefferson, Homer i Wergiliusz budzili zachwyt każdego, niezależnie od wieku czy narodowości⁴¹. John Adams, o którego oddaniu republikańskim wartościom mówiono jako o *podróży poprzez republiki włoskie*, traktował *Państwo* Platona jako swoistą satyrę⁴².

Jednakże jeśli postacie pokroju Cycerona czy Brutusa miały znaczenie dla zwolenników niepodległości, to największe oddziaływanie na przedrewolucyjną myśl polityczną

³⁶ Wcześniejsze próby podważenia istniejących narracji i przywrócenia republikańskiej tradycji odpowiedniego miejsca były w dużym stopniu ignorowane. Zob. T. Ball, *Discordant Voices. American Histories of Political Thought*, [w:] *The History of Political Thought in National Context*, red. D. Castiglione, I. Hamsher-Monk, Cambridge 2001, s. 112, *Ideas in Context*, 61.

³⁷ Bailyn częściowo zakwestionował także wpływ oświeceniowej myśli politycznej na przebieg rewolucyjnych zmagania.

³⁸ Zob. B. Bailyn, *The Ideological Origins of the American Revolution*, Cambridge–London 1992, s. 23–34.

³⁹ W. Benjamin, *O pojęciu historii*, [w:] tenże, *Anioł historii. Eseje, szkice, fragmenty*, wybór i oprac. H. Orłowski, przeł. K. Krzemieniowa, H. Orłowski, J. Sikorski, Poznań 1996, s. 422, *Poznańska Biblioteka Niemiecka*, 2.

⁴⁰ *Tamże*, s. 24.

⁴¹ Zob. T. Jefferson, *Uwagi o państwie Wirginia*, przeł. T. Wiecech, Kraków 2014, s. 86.

⁴² J. Appleby, *Republicanism in Old and New Contexts*, „The William and Mary Quarterly” 1986, Vol. 43, nr 1, s. 20, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/1919355>. Przedruk w: *Republicanism and Liberalism in the Historical Imagination*, Cambridge–London 1996, s. 321; B. Bailyn, *The Ideological Origins...*, s. 25.

miały wątki republikańskie obecne w siedemnasto- i osiemnastowiecznej angielskiej doktrynie politycznej. Bailyn w swojej pracy pomniejsza rolę starożytnych, gdyż to nie oni wpłynęli na *logikę i gramatykę myślenia* [oraz] *przekonania polityczne i społeczne* amerykańskich osadników⁴³. To także nie Locke, jak postuluje Hartz, zdaniem Bailyna odgrywał rolę duchowego ojca Stanów Zjednoczonych, ale bohaterowie angielskiej rewolucji, od Johna Milтона, poprzez Henry'ego Neville'a, Algernona Sidneya, Jamesa Harringtona, aż po osiemnastowiecznych komentatorów politycznych czasów augustiańskich: Johna Trencharda, Thomasa Gordona czy Henry'ego St. Johna, wicehrabiego Bolingbroke⁴⁴. Praca Sidneya *Rozważania o rządzie* była uznawana za „podręcznik rewolucji” amerykańskiej⁴⁵.

Istotnym punktem odniesienia dla patriotów było prawo zwyczajowe, a przede wszystkim sposób jego umiejscowienia w systemie władzy nowożytnej Anglii. Sir Edward Coke, jeden z najwybitniejszych angielskich jurystów przełomu XVI i XVII w., próbując nie krępować prerogatyw króla, przybrał za cel reformę chaotycznie stanowiącego prawa (*hyperlexis*). Prawo miało przede wszystkim zyskać nadrzędny status wobec pozycji ustrojowej zarówno króla, jak i (czego zdaje się nie dostrzegać część komentatorów) parlamentu⁴⁶. To właśnie próba ograniczenia władzy królewskiej stanowiła dla amerykańskich pamflicistów argument przydatny do walki o sprawiedliwsze prawo. Pisma Coke'a służyły Amerykanom w walce z ustawą stemplową (*Stamp Act*) oraz innymi aktami represyjnymi wobec mieszkańców kolonii (m.in. *Townshend Duties*)⁴⁷. John Dickinson, autor niezwykle poczytnych i wpływowych w tamtym czasie anonimowych artykułów publikowanych w „Pennsylvania Chronicle”, powoływał się na pisma Coke'a, uzasadniając sprzeciw, jaki budziło opodatkowanie poddanych niemających własnej reprezentacji w parlamencie⁴⁸. Z czasem to uzasadnienie przeszło w hasło okresu rewolucji spopularyzowane przez Jamesa Otisa Juniora: *nie ma opodatkowania bez reprezentacji* (ang. *no taxation without representation*).

Wychwalając republikańskie wzorce, które doprowadziły do utworzenia na krótki czas w Anglii republiki (*Commonwealth of England*), patrioci idealizowali moment i miejsce jej powstania. Anglia, ojczyzna republiki, z czasem dość szybko zrezygnowała

⁴³ Tamże, s. 26; T. Żyro, *Boża plantacja. Historia utopii amerykańskiej*, Warszawa 1994, s. 41.

⁴⁴ B. Bailyn, *The Ideological Origins...*, s. 34; D.T. Rodgers, *Republicanism: the Career of a Concept*, „The Journal of American History” 1992, Vol. 79, nr 1, s. 17, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/2078466>.

⁴⁵ B. Bailyn, *The Ideological Origins...*, s. 34.

⁴⁶ W literaturze toczy się spór o konsekwencje aspiracji Edwarda Coke'a, którego próba reform miała zrównoważyć rolę Korony i parlamentu. Zob. J.G.A. Pocock, *Ancient Constitution and Feudal Law. A Study of English Political Thought in the Seventeenth Century*, Cambridge 1987, s. 35; B. Manning, *Szlachta, lud i ustroj*, przeł. J. Kowalikowa, [w:] *Geneza nowożytnej Anglii*, red. A. Mączak, Warszawa 1968, s. 433-470; D.C. Smith, *Sir Edward Coke and the Reformation of the Laws. Religion, Politics and Jurisprudence, 1578-1616*, Cambridge 2014, s. 249-277.

⁴⁷ B. Bailyn, *The Ideological Origins...*, s. 30.

⁴⁸ J. Dickinson, *Letters from a Farmer in Pennsylvania to the Inhabitants of the British Colonies, Letter IV*, [w:] *The Writings of John Dickinson*, t. 1: *Political Writings 1764-1774*, red. P.L. Ford, Philadelphia 1895, s. 328-335.

z republikańskiego języka. W okresie po Chwalebnej Rewolucji przynoszącej uchwalenie *Bill of Rights* sytuacja w ojczyźnie Milтона bardziej przypomina upadający Rzym niż państwo, które przeciwstawiało się nieopanowanej władzy monarszej. Amerykańscy patrioci ubolewali nad upadkiem kraju ich przodków⁴⁹. Przesiąknięte korupcją działania rządu Roberta Walpole'a, pierwszego premiera Wielkiej Brytanii, dławiły wolność i sprzyjały aktywności koterii, które interes wspólnoty porzuciły na rzecz dochodowych stanowisk w administracji⁵⁰.

Wielkie znaczenie dla rozwoju amerykańskiego republikanizmu miały twórczość autorów *Listów Katona* (*Cato's Letters*): Thomasa Gordona i Johna Trencharda oraz działalność i publikacje torysa Henry'ego St. Johna, wicehrabiego Bolingbroke⁵¹.

Listy Katona stanowiły przykład jednej z najciekawszych prezentacji wigowskiej retoryki, która w pierwszych latach XVIII w. zdominowała namysł nad polityczną rzeczywistością tamtych czasów. Artykuły pisane do „London Journal” i „British Journal” były reakcją na kryzys związany z falą znaczących bankructw, wynikający ze spadku kursu akcji Kompanii Mórz Południowych (South Sea Company). Skala oszustw i korupcji stała się bezpośrednią przyczyną oskarżeń rządzących o sprzyjanie nierównościom w dystrybucji dóbr doprowadzających do deprawacji władzy⁵². Rekonstrukcja Bailyna umiejscawia polityczne przemyślenia zawarte w *Listach Katona* w ramach myśli republikańskiej, gdyż nad namiętnościami w rozważaniach osiemnastowiecznych Katonów górę bierze wewnętrzne poświęcenie na rzecz wspólnoty⁵³. Istotnym wkładem w rozwój nowożytnego republikanizmu jest także krytyka korupcji, która w przypadku amerykańskich spadkobierców pism Gordona i Trencharda nie dotyczyła przywilejów królewskich, a delegatów wywodzących się z nowo powstałej arystokracji⁵⁴.

Głównym celem Bailyna było zwrócenie uwagi na republikański paradygmat pojawiający się w ówczesnym czasie i jego wpływ na drogę do niepodległości Stanów

⁴⁹ Młody John Dickinson, przebywając w Londynie podczas studiów w Middle Temple, z przerażeniem pisał o agonii zepsutego społeczeństwa. Zob. B. Bailyn, *The Ideological Origins...*, s. 89-90.

⁵⁰ Korupcja w tradycji republikańskiej posiada znacznie szersze znaczenie niż w ogólnie przyjętej definicji określającej ją jako przyjmowanie bądź żądanie korzyści majątkowych w zamian za określone działanie. Jak pisze Dorota Pietrzyk-Reeves, korupcja oznacza zepsucie, [które] jest skutkiem odejścia od troski o dobro publiczne czy to przez rządzących, czy to przez rządzonych – D. Pietrzyk-Reeves, *Pojęcie dobra wspólnego a relacja moralność – polityka w klasycznej tradycji republikańskiej*, [w:] *Moralność i władza jako kategorie myśli politycznej*, red. J. Justyński, A. Madeja, Warszawa 2011, s. 219, *Monografie – Wolters Kluwer Polska*. Pocock wskazuje, że zaprzeczeniem republikańskiego ideału cnoty jest właśnie korupcja. Zob. J.G.A. Pocock, *Review: Virtue and Commerce in Eighteenth Century: The Creation of the American Republic, 1776-1787 by Gordon S. Wood*, „Journal of Interdisciplinary History” 1972, Vol. 3, nr 1, s. 121, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/202465>.

⁵¹ Zob. *tamże*, s. 35-54; S. Filipowicz, *Pochwała rozumu i cnoty. Republikańskie credo Ameryki*, Kraków 1997, s. 69-70, *Demokracja*; V.B. Sullivan, *Machiavelli, Hobbes, and the Formation of Liberal Republicanism in England*, New York 2004, s. 227-229.

⁵² B. Bailyn, *The Ideological Origins...*, s. 49-51.

⁵³ W odmienny sposób zawartość *Listów Katona* interpretuje Michael P. Zuckert, widząc wpływ na eseje Gordona i Trencharda filozofii politycznej Johna Locke'a. Zob. M.P. Zuckert, *Natural Rights and the New Republicanism*, Princeton 1994, s. 300-305.

⁵⁴ Zob. I. Shapiro, *Political Criticism*, Berkley 1992, s. 179.

Zjednoczonych⁵⁵. Zwrot, jaki dokonał się w badaniach nad rewolucyjną Ameryką, spowodował, że w ślad za autorem poszli inni badacze, zmieniając kształt amerykańskiej historiografii. Przywrócenie do debaty zapomnianego dziedzictwa republikanizmu przekształciło ówczesny dyskurs. Praca Bailyna spowodowała, że amerykańskich wzorców w prawie i kulturze zaczęto doszukiwać się nie tylko w oświeceniowej Europie, lecz także w republikańskim Rzymie i Anglii.

GORDON S. WOOD: KONIEC KLASYCZNEJ POLITYKI

Wprost do Hartza odwoływał się uczeń Bailyna, profesor Uniwersytetu Browna Gordon S. Wood. O ile Bailyn w swojej pracy rekonstruował ideologiczne źródła amerykańskiej rewolucji, o tyle Wood wykorzystał nowy paradygmat, by w swoim *opus magnum*, *The Creation of the American Republic 1776-1787*, przedstawić przemiany, jakim poddawane było myślenie polityczne w okresie po uchwaleniu Deklaracji niepodległości w 1776 r. Zdaniem Wooda okres ten to moment przyspieszenia przemian ideologicznych. Ideały wigów, nawiązujące do myśli republikanów z okresu rewolucji angielskiej i autorów opozycyjnych z pierwszej połowy XVIII w., stały w ostrym konflikcie z polityką powstającego wówczas stronnictwa federalistów⁵⁶. Wartości głoszone w czasie rewolucji postrzegane były w kontekście dobra publicznego, stanowiącego trzon ówczesnych debat⁵⁷. Wolność indywidualna podlegała suwerenności i wolności stanów, a jej znaczenie należało odczytywać poprzez termin „obywatelskość” (*civil liberty*). Radykalizm rewolucji na progu 1776 r. eksponował kolektywną wizję świata, paradoksalnie pełną roztropności (*prudence*) oraz umiaru, co obrazowano często cytowaną maksymą Cyncerona: *Salus populi suprema lex est* (łac. dobro ludu najwyższym prawem)⁵⁸. Przepych, zbytek i korupcja były największymi wrogami nowego myślenia. Jednakże uzyskana niepodległość oraz debata konstytucyjna zmieniły rytm i kierunek przemian. W rezultacie powstał *wyjątkowy amerykański system polityczny*, który zdaniem Wooda symbolizował rozpad republikańskiej narracji⁵⁹.

Rewolucja nie była zwyczajnym buntem brytyjskich prowincji wobec ekspansji metropolii. Przemiany zachodzące na terytorium Ameryki Północnej miały zupełnie inny

⁵⁵ Termin „paradygmat” nie pozostaje bez znaczenia, gdyż opublikowana w 1962 r. praca Thomasa Kuhna *The Structure of Scientific Revolutions* rzutuje na ówczesną debatę z zakresu metodologii historii idei. Zob. D.T. Rodgers, *Republicanism...*, s. 11-12.

⁵⁶ Wood, w odróżnieniu od Bailyna i Pococka, kwestionuje pogląd o monopolu republikańskiej narracji w drugiej połowie XVIII w. Jego zdaniem, co z perspektywy czasu starał się podkreślać coraz częściej, republikanizm należałoby mocniej łączyć z zainteresowaniem antykiem niż ideologią polityczną przeciwstawianą liberalizmowi. Zob. G.S. Wood, *The Creation of the American Republic 1776-1787*, Chapel Hill 1998, s. VIII-IX; tenże, *Ideology and the Origins of Liberal America*, „The William and Mary Quarterly” 1987, Vol. 44, nr 3, s. 634, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/1939783>.

⁵⁷ Wood wspomina, że dobro publiczne, pomijając ideę wolności, było wartością, do której w okresie rewolucji odwoływano się najczęściej. Zob. tenże, *The Creation...*, s. 55.

⁵⁸ *Tamże*, s. 63-65.

⁵⁹ *Tamże*, s. XVII.

charakter niż bunt w pozostałych częściach Imperium⁶⁰. Republikanizm, z którym praktyka wolności współgra najlepiej, był dla jej zwolenników systemem istniejącym z natury. Monarchia natomiast wraz z systemem arystokracji dziedzicznej stanowiła *odchylenie od niej*⁶¹. Jak pisał Thomas Paine, autor wpływowego pamfletu politycznego *Common Sense*⁶², monarchia i system dziedziczenia stanowią złą kartę w historii świata, pozostawiając po sobie tylko *krewność i zgliszcza*⁶³. Amerykanin był zgoła innym człowiekiem niż Europejczyk, a w szczególności Brytyjczyk, dla którego próba budowy republiki zakończyła się oddaniem władzy w ręce imperatora. Ameryka, ze względu na stosunki właścicielskie, była bardziej egalitarystyczna niż Europa rządzona przez dziedziczne rody. Przeważało przekonanie, że Amerykanin był synonimem republikanina⁶⁴. Paine, zrywając z wizją króla jako namaszczonego opiekuna swojego ludu, a będącego w rzeczywistości oprawcą, dał asumpt do tego, by los nowych stanów oddać w ręce obywateli⁶⁵.

Niepodległość zmusiła mieszkańców do zdefiniowania zakresu instytucjonalnego nowego państwa. Spory wokół Konstytucji były pochodną obaw i niepokojów dotyczących przyszłości Ameryki. Szansa, jaką otrzymały Stany Zjednoczone, miała nigdy nie pojawić się w historii. Ojcowie założyciele mieli świadomość, że jako pierwsi zawierają umowę społeczną, w której stroną nie będzie jednoosobowy władca narzucający swoją wolę, a jej przepisy będą bezsprzecznie respektowane ze względu na demokratyczne zasady, które ją ukształtowały⁶⁶.

Toczące się wówczas spory konstytucyjne pomiędzy federalistami a antyfederalistami nie podlegały prostemu skatalogowaniu. Zdaniem Wooda ideologiczne wektory konfliktu przecinały się, nie tworząc jednolitego obrazu debaty konstytucyjnej. Co prawda autor *The Creation of the American Republic* wspomina o sporze pomiędzy kształtującą się arystokracją a demokratami, ale zarazem dodaje, że po każdej ze stron przekrój społeczny układał się symetrycznie. Wielcy posiadacze ziemscy czy przedstawiciele wpływowych amerykańskich rodów zasilali obie strony politycznej barykady. Arystokracja amerykańska była w większości kolonii *staba i podzielona, nieodstępująca od klótni i warcholstwa*. Interesy bogatych kupców z Północy i wielkich posiadaczy

⁶⁰ R.E. Shalhope, *Towards a Republican Synthesis: The Emergence of an Understanding of Republicanism in American Historiography*, „The William and Mary Quarterly” 1972, Vol. 29, nr 1, s. 69-70, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/1921327>.

⁶¹ *Tamże*, s. 100.

⁶² Pamflet Paine’a był jednym z najbardziej wpływowych pism okresu rewolucji, liczba kopii wynosiła ok. 100 tys.

⁶³ T. Paine, *Common Sense*, [w:] tenże, *Political Writings*, red. B. Kuklick, Cambridge 1997, s. 15.

⁶⁴ G.S. Wood, *The Creation...*, s. 101.

⁶⁵ Paine jako jeden z pierwszych pamfletistów czasów przedrewolucyjnych zdyskredytował króla, który nawet dla wielu uczestników Kongresu Konstytucyjnego był nadzieją na samostanowienie kolonii. Radykalizm Paine’a urzekł Amerykanów i przyczynił się do poparcia spraw niepodległości. Zob. *tamże*, s. 93-94; B. Bailyn, *Faces of Revolution: Personalities and Themes in the Struggle for American Independence*, New York 1992, s. 67-81.

⁶⁶ G.S. Wood, *The Creation...*, 127.

ziemskich z Południa często się wykluczały, co powodowało brak wspólnego programu politycznego⁶⁷. Istniejący konflikt klasowy nie przenosił się zdaniem Wooda na debatę konstytucyjną, jednakże federaliści z Alexandrem Hamiltonem i Jamesem Madisonem na czele projektowali dla arystokracji kolonialnej (*the purest and noblest characters*) miejsce, jakie w angielskiej hierarchii społecznej zajmował dwór Jerzego III. Wszystko to jednak miało dziać się w imię budowy nowej republiki⁶⁸. Konstytucja przyniosła także zmianę płaszczyzny problemów wpływających na postulaty, z którymi występowali Amerykanie. Tym samym, jak pisze Wood, zakończyła się klasyczna polityka, a postulat wolności w obliczu braku dotychczasowego tyrana nabrał nowego znaczenia.

W wyniku prac nad Konstytucją przyjęto model podziału władz daleki od rewolucyjnego ideału. Republikańska wizja oparta była na Polibiuszowskim systemie mieszanym, mającym zapobiec degeneracji ustrojów, będącej konsekwencją nieistniejących cykli ustrojowych. Równowaga (*balance*), będąca istotą tego systemu, była wyrażona przez cnotę publiczną, a także oznaczała relacje pomiędzy cnotami wszystkich trzech ustrojów: monarchii, arystokracji i demokracji⁶⁹.

Porzucenie republikańskiego ducha poprzez wprowadzenie trójpodziału władz przez federalistów stanowiło dla Wooda asumpt do tego, by debatę konstytucyjną przedstawić jako moment na styku dwóch odrębnych paradygmatów. Myślenie w kategoriach cnoty (*virtue*) zostało wyparte przez myślenie z perspektywy uprawnień obywateli. Moment końca klasycznej polityki oznaczał porzucenie republikańskiego ideału na rzecz wsparcia wartości, które w przyszłości będą tworzyć ideologię liberalną. *Najlepszym obrońcą wolności okazała się idea rozdziału władz, a nie partycypacja ludzi w rządzie* – definiował styl myślenia federalistów Wood⁷⁰.

Jednym z tych, którzy w największym stopniu przyczynili się do zmiany istniejącego paradygmatu, był James Madison, współtwórca Konstytucji Stanów Zjednoczonych. Madison bowiem odwrócił całkowicie myślenie polityczne dotyczące relacji władza-obywatele. W dotychczasowym rozumieniu to instytucje reprezentowały pewien ustalony porządek społeczny. Dla radykalnych demokratów porządek był określany przez organy przedstawicielskie reprezentujące interesy wszystkich jednostek. Mimo trwania w klasycznym paradygmacie jego zwolennicy zaczęli funkcjonować w oparciu o koncepcję grup interesu reprezentujących własne poglądy i stanowiska. Zgodnie z tą koncepcją jednostki doglądają swoich własnych interesów i nie muszą już funkcjonować jako aktywni obywatele. W dziesiątym numerze „Federalisty” Madison wskazywał na faksje jako największe zagrożenie dla państwa, definiując je jako *pewną liczbę obywateli [...] których łączy i ożywia jakiś wspólny impuls, pasja czy interes sprzeczny z prawami pozostałych obywateli albo z niezmiennymi i zbiorowymi interesami społeczności*⁷¹.

⁶⁷ Tenże, *The Radicalism of the American Revolution*, New York 1992, s. 122.

⁶⁸ Tamże, s. 255.

⁶⁹ Zob. J.G.A. Pocock, *Review: Virtue and Commerce...*, s. 124.

⁷⁰ G.S. Wood, *The Creation...*, 608.

⁷¹ J. Madison, *Federalista*, nr 10, [w:] *Eseje polityczne federalistów*, red. F. Quinn, przeł. B. Czarska, Kraków 1999, s. 86-95, *Demokracja*.

Głównym celem Madisona było połączenie idei wolności i porządku społecznego w republice. Praktyczne rozwiązania ograniczały wolność, będącą siłą napędową tworzących się fakkji. Zdaniem Madisona wprowadzone narzędzia kontroli zabezpieczające przed nadużyciem władzy miały na celu ochronę jednostek i mniejszości, gdyż dobro publiczne jest zawsze podporządkowane woli większości⁷². W tej sprawie Madison pisał do Jeffersona: *wszędzie tam, gdzie istnieje możliwość i władza do zrobienia czegoś złego, zło będzie uczynione, i będzie tak uczynione nie mniej przez potężne i odnoszące korzyść partie polityczne niż przez potężnego i odnoszącego korzyść władcę*⁷³. Wobec tego późniejszy czwarty prezydent Stanów Zjednoczonych próbował ustrzec wolność tych, których swobody mogły zostać zakwestionowane. Od tego momentu wolność, jak pisze Wood, była już tylko *osobista i prywatna*⁷⁴. Konsekwencją obaw o status i prawa mniejszości było uchwalenie Karty praw (*Bill of Rights*), zawierającej pierwsze dziesięć poprawek do Konstytucji Stanów Zjednoczonych, zapewniających m.in. wolność wyznania czy wolność wypowiedzi.

Zmiany, jakie zaszły w myśleniu politycznym w trakcie uchwalania Konstytucji, spowodowały, że publiczne dobro rozpatrywano pod innym kątem niż dobro jednostki. Do tej pory w republikańskiej myśli politycznej nie funkcjonowało takie rozróżnienie. Zdaniem Wooda wraz z przemianą języka doszło do zmiany hierarchii dotychczasowych wartości w amerykańskim społeczeństwie⁷⁵. *Zaczynając rewolucję* – pisze Wood – *Amerykanie zakładali, że są homogenicznym bytem społecznym przeciwstawionym rządzącym*⁷⁶. Można więc powtórzyć za George'em Washingtonem, pierwszym prezydentem Stanów Zjednoczonych, pytanie o ideologiczną drogę państwa: *czy o to walczyliśmy?*⁷⁷

Odejście od dominującego republikańskiego archetypu przez Madisona stworzyło podstawy do rozbudowy ideologii, która stała się podstawą tzw. amerykańskiego stylu życia; jego najtrafniejszym uosobieniem był Alexander Hamilton. Co prawda sam Madison, który jako współautor „Federalisty” kształtował nowe ramy prawne, nie akceptował porządku społecznego budowanego w oparciu o *dominację interesu komercyjnego*⁷⁸, jednak zdaniem Wooda to właśnie kierunek obrany przez późniejszego prezydenta Stanów Zjednoczonych przybliżył Amerykę do tego, co można określić jako ideologia liberalna. Obrona wolności przestała być domeną obywateli, a zaczęła być polem działania władzy. Rok 1787 w historii Stanów Zjednoczonych oznacza koniec republikańskiego *credo*⁷⁹.

⁷² Tenże, *Vices of the Political System of the United States*, [w:] tenże, *Writings*, red. J. Rackove, New York 1999, s. 76-77.

⁷³ Tenże, *To Thomas Jefferson*, [w:] tenże, *Writings*, s. 419.

⁷⁴ G.S. Wood, *The Creation...*, s. 609.

⁷⁵ Zob. J.T. Kloppenberg, *Virtues of Liberalism*, Oxford 2000, s. 60.

⁷⁶ G.S. Wood, *The Creation...*, s. 606.

⁷⁷ *Tamże*, s. 395-396.

⁷⁸ T. Żyro, *Ideologia Americana...*, s. 176.

⁷⁹ G.S. Wood, *The Creation...*, s. 562-564.

JOHN G.A. POCOCK: PARADYGMATY CNOTY I KORUPCJI

Badaczem, który także kwestionował tezę Hartza o liberalnej interpretacji genezy Ameryki i fundamentalnej pozycji Locke'a, był John G.A. Pocock, jeden z najwybitniejszych przedstawicieli szkoły Cambridge. Podobnie jak amerykańscy badacze, wychowany na Antypodach historyk uważał, że to język łączący polityczną twórczość neoharringtonowców (Miltona, Harringtona, Sidneya) oraz osiemnastowiecznych wigów: Trencarda i Gordona oraz torysa Bolingbroke'a odnalazł się w debatach politycznych okresu rewolucji amerykańskiej⁸⁰. Dla Pococka bowiem rewolucja amerykańska to ostatnie tchnienie renesansowego archetypu myślenia politycznego. Autor *Machiavellian Moment* republikańskie *credo* utożsamiał z tradycją *obywatelskiego humanizmu*, której korzenie sięgają Arystotelesa i kultury włoskiego renesansu (Machiavelli)⁸¹.

W momencie uzyskania niepodległości i możliwości utworzenia własnego, niezależnego państwa Amerykanie stanęli przed szansą budowy republiki, wdrażając w życie antyczne zalecenia. Nauki wyciągnięte z upadku republiki rzymskiej oraz niepowodzenia angielskiej republiki w XVII w. miały sprawić, że Ameryka porzuci imperialistyczne pragnienia i zapewni trwanie republikańskiego dzieła. Nawoływano do wsłuchania się w rady Montesquieu, który pisał: *mądra republika nie powinna ryzykować tym, co wystawia ją na dobry lub zły los. Jedynym dobrem, do którego winna dążyć, jest trwanie państwa*⁸². Główne zagrożenia: korupcja i despotyzm stanowiły realną groźbę dla nowego państwa. Wszystkie te złe cechy mogły wystąpić, gdyby Ameryka wybrała drogę imperializmu, siłowej ekspansji i podboju, porzucając republikańskie wartości: cnoty sprzężonej z równością. Ekspansja była jedynie usprawiedliwiona, jeśli byłaby prowadzona przez uczciwych obywateli. Podbój nie stanowił wówczas wartości samej w sobie, lecz wyłaniał się z przeświadczenia o nieuniknionym końcu trwania republik i stanowił próbę obrony republikańskich wartości przez atak. Wielość tradycji republikańskich pozwala Pocockowi oddzielić imperium zbudowane na korupcji od *imperium przekształcającego machiaveliańskie wirtu*⁸³.

W perspektywie Pococka czas rewolucji amerykańskiej to moment przemiany paradygmatów. Ojcowie założyciele żyli bowiem w czasach, w których myśl i język formowany był przez antyczny i nowożytny model polityki. Model antyczny zakładał, że celem republiki jest poszerzenie sfery politycznej. Model nowożytny wiązał polityczną aktywność z poszerzeniem pola wolności. Model nowożytny uległ przeobrażeniu w czasie trwania sporu pomiędzy obrońcami Konstytucji a jej oponentami. Wszystko, co do tej pory podlegało wartości cnoty, miało zostać prawnie uregulowane, a to

⁸⁰ J.G.A. Pocock, *Machiavellian Moment. Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*, Princeton 1975, s. 506-507; tenże, *Review: Virtue and Commerce...*, s. 124.

⁸¹ O włoskich tropach w twórczości Pococka pisze Dorota Pietrzyk-Reeves. Zob. też, *Wolność i ład republiki. Włoscy humaniści i znaczenie tradycji republikańskiej*, „Politeja” 2010, nr 14, s. 237-268.

⁸² Ch. Montesquieu, *Rozważania o przyczynach wielkości Rzymian i o ich upadku*, przeł. L. Sługocki, Łódź 2000, s. 71.

⁸³ J.G.A. Pocock, *Machiavellian Moment...*, s. 510-517.

w konsekwencji stanowiło o zapaści aktywności obywatelskiej. Pocock formułuje przesądzenie, że wolność nadzorowana przez prawo nie należy do tradycji republikańskiej myśli politycznej⁸⁴. Wszechobecna korupcja i upadek wizji państwa jako dobra wspólnego przyczyniły się do zmiany optyki wśród elit politycznych. Federaliści, z Alexandrem Hamiltonem i Jamesem Madisonem na czele, patrząc na świat przepełniony korupcją, dążyli do zmian, które w imię republikańskich wartości przywrócą ich zapomniany sens⁸⁵. Relacje polityczne traciły na znaczeniu. W dobie komercjalizacji życia społecznego rosło znaczenie wymiany handlowej, a handel w opinii Pococka stanowił fundament ideologii dworskiej (*court ideology*), stojącej w sprzeczności z republikańskimi wartościami⁸⁶. Zdaniem Jeffersona handel psuł agrarne wartości kolonizatorów. Tego typu poglądy stanowiły przeciwwagę dla federalistów, co w późniejszym czasie miało wpływ na kształt amerykańskiego systemu politycznego⁸⁷.

Pocock rozdziela fundamenty republikanizmu i powstającego liberalizmu. Ideologia dworska, która z Anglii przedostała się na terytorium kolonii i znalazła swoich obrońców wśród federalistów, zakwestionowała dotychczasowe zdobycze rewolucji. Zawierowania XVIII w. skatalogowały dwa odrębne słowniki, których nie sposób ze sobą połączyć. Hamiltonowska wizja prawa jako regulatora cnoty zniosła cały republikański bagaż walki z korupcją i braku krępujących zależności. Zmiana dokonała się także wśród naśladowców „obywatelskiego humanizmu”. „Obyczaje” (*manners*), które przywołuje Pocock za Edmundem Burkiem, miały zastąpić w nowych warunkach wartość cnoty⁸⁸. Ten słownik jednak przepadł pod naporem zawiłych relacji międzyludzkich, którym brakowało politycznego charakteru. Nowe czasy nie miały problemu z korupcją i relacjami dążącymi do stanu podległości. Dla rządzącego paradygmatu prawa republikańskie nie stanowiły troski, lecz jedynie przedmiot regulacji prawnych⁸⁹.

JOYCE APPLEBY: REPUBLIKA PIENIĄDZA

Krytyczny głos na temat republikańskiej wizji drogi do niepodległości pojawił się w opracowaniach Joyce Oldham Appleby, wieloletniej badaczki uniwersytetów w San Diego i California. W swoich dwóch istotnych pracach: *Economic Thought and Ideology in Seventeenth-Century England* oraz *Capitalism and a New Social Order* opisuje wartości i konsekwencje ekonomicznych źródeł liberalizmu. Zdaniem amerykańskiej

⁸⁴ Tenże, *Virtue, Commerce, and History. Essays on Political Thought and History, Chiefly in the Eighteenth Century*, Cambridge 1995, s. 37-50, *Ideas in Context*, 2.

⁸⁵ Tenże, *Machiavellian Moment...*, s. 528-529.

⁸⁶ Tenże, *Review: Virtue and Commerce...*, s. 129.

⁸⁷ Jefferson w systemie opartym na uprawie ziemi widział sposobność do sprawiedliwszego rozdziału dóbr.

⁸⁸ J.G.A. Pocock, *Review: Virtue and Commerce...*, s. 48.

⁸⁹ Tamże, s. 48.

historyczki to, co stanowiło fundament kapitalistycznej wizji świata zawartej w pracach takich klasyków, jak Adam Smith, istniało już w rozważaniach angielskich teoretyków pod koniec XVIII w. Zmiany technologiczne wpłynęły na strukturę w handlu. Kryzys, który nawiedził Anglię w trzeciej dekadzie XVII w., był poniekąd spowodowany przeciwstawnymi wizjami ekonomicznymi realizowanymi przez monopolistyczną politykę dworu i rosnącą prywatną wytwórczość, napędzaną siłami rynkowymi⁹⁰. W końcu, zdaniem Appleby, zwyciężyła opcja, której ideologicznym ojcem był John Locke, a którego *idee były zbieżne z interesami parlamentarnej magnaterii*⁹¹. Locke'a koncepcja prawa naturalnego została zaprzęzona do obrony działań rynku i jego roli w strukturze społecznej. Pozostawiając siły rynkowe samym sobie, uznano, że stanowią one odpowiedź na koncepcję praw natury. To one bowiem, kształtując ludzkie działanie, a nie prawa stanowione, wypełniają zobowiązanie nałożone przez Boga⁹². Automatycznie spór ten przeniósł się do kolonii, gdzie w największym stopniu był kontynuowany w Ameryce.

Konsekwencją takiego stosunku do osiemnastowiecznej spuścizny myśli politycznej było przejście przez Appleby stanowiska odmiennego od autorów, dla których przedrewolucyjna Ameryka stanowiła odbicie republikańskich idei i wartości. Krytykując autorów „republikańskiej syntezy”, Appleby stwierdziła ironicznie, że w pewnym momencie historii Stanów Zjednoczonych Ameryki republikanizm można było *znać wszędzie*⁹³. Jednakże jej historyczna relacja z ideologicznymi zmaganiami rewolucyjnej Ameryki nie powtarza obecnych u Hartza przekonań o sile liberalnej tradycji. Przede wszystkim Appleby kwestionuje pogląd Pococka, jakoby w kontrze do dworskiej ideologii kapitalizm ukierunkował antymonarchistów na republikańskie ideały. Przyjęcie tych wartości miałoby zapoczątkować spór pomiędzy wizjami społeczeństwa opartego na relacjach handlowych i społeczeństwa ufundowanego na ideale obywatelskości⁹⁴. Zdaniem Appleby istniały dwie drogi rozwoju kapitalizmu w tamtym okresie: uregulowany przez państwo merkantylizm (wspierany przez wigów) i raczkująca wówczas teoria klasycznej ekonomii. Obecność jednego nie eliminowała obecności drugiego, lecz tak przyjęta perspektywa badawcza utrudnia wyszczególnienie klarownych paradygmatów ówczesnego myślenia, czego zwolennikiem jest Pocock. Zdaniem Appleby historyczne zobowiązanie każe, by obok ówczesnego republikanizmu zaprezentować inną, konkurencyjną i radykalną wizję świata, opartą na racjonalnym pojmowaniu interesu ekonomicznego, widzącą organizację działających jednostek, które dla własnych korzyści, poświęcając swoje zasoby, biorą udział w wymianie handlowej, gdzie cel stanowił zysk⁹⁵.

⁹⁰ J. Appleby, *Economic Thought and Ideology in Seventeenth-Century England*, Princeton 1978, s. 35.

⁹¹ *Tamże*, s. 230.

⁹² *Tamże*, *Republicanism and Liberalism...*, s. 59-60.

⁹³ *Tamże*, s. 277.

⁹⁴ *Tamże*, s. 137.

⁹⁵ *Tamże*, s. 139.

AKTUALNOŚĆ SPORU

Spór ideologiczny kształtujący normy, konwencje i praktyki widoczny jest także w kondycji współczesnej filozofii politycznej. Ewokacja republikańskich wartości najmocniej obecna jest w twórczości Michaela Sandela, dla którego aktualizacja ta wiąże się z brakiem aprobaty dla „proceduralnego liberalizmu” ujawniającego się przede wszystkim w pracach Johna Rawlsa i Ronalda Dworkina oraz ich kontynuatorów. Autorzy ci swobodnie nawiązują do kanonu liberalnej literatury i kwestionują jego dotychczasową hierarchię pojęć⁹⁶. Jednym z nurtów liberalnego myślenia, który szczególnie niepokoi współczesnych krytyków, jest stanowisko liberałów wobec *moralnej neutralności definicji dobra*⁹⁷.

W odpowiedzi na te założenia Sandel powołuje się na kategorie zaczerpnięte wprost z republikańskiego słownika. Przeciwstawia się w ten sposób funkcjonowaniu państwa w ramach neutralnych struktur, dla których decyzyjność nie pochodzi od wspólnego wszystkim obywatelom celu, lecz od wolnych mieszkańców, nieobarczonych żadnym aksjologicznym balastem i będących w stanie zbudować sprawiedliwe społeczeństwo (*just society*)⁹⁸. Zdaniem Sandela współcześni liberałowie, odrzucając zachęty do maksymalizacji szczęścia jak największej liczby osób postulowanej przez utylitaryzm, zwracają się ku liberalnej interpretacji Kanta, stawiając prymat praw jednostek na szczycie hierarchii wartości⁹⁹. Tak przyjęta perspektywa powoduje, że państwo z założenia zakłada bezosobową perspektywę, która nie godzi w indywidualne wybory dobra. To zdaniem Sandela odróżnia liberalną teorię polityki od jej republikańskiej wersji, która głosi prymat dobra nad prawem oraz potrzeby polityki wspólnego dobra na rzecz samorządnej republiki¹⁰⁰.

Argumenty Sandela spowodowały, że także liberałowie, dostrzegając niepożądane konsekwencje własnych założeń, zaczęli przyznawać się do pojęć z zakresu republikańskiego języka¹⁰¹. Blisko tego stanowiska stoi krytyka pod adresem współczesnej kultury naszkicowana przez Charlesa Taylora. Kanadyjski filozof, omawiając stan współczesnej

⁹⁶ M. Freeden, *Ideologies and Political Theory...*, s. 236. Przykładowo zdaniem Dworkina tym, co definiuje liberalizm, jest równość, a nie wolność, jak przyjęlibyśmy historyczne konteksty doktryny. Zob. R. Dworkin, *Liberalism*, [w:] tenże, *A Matter of Principle*, Cambridge–London 2000, s. 190.

⁹⁷ J. Rawls, *Teoria sprawiedliwości*, przeł. M. Panufnik, J. Pasek, A. Romaniuk, Warszawa 2009, s. 577, *Biblioteka Współczesnych Filozofów*.

⁹⁸ M.J. Sandel, *Republika proceduralna i nieuwarunkowana jaźń*, przeł. P. Rymarczyk, [w:] *Komunitarianie. Wybór tekstów*, red. P. Śpiewak, przeł. P. Rymarczyk, T. Szubka, Warszawa 2004, s. 72, *Biblioteka Polityczna Aletheia*, 16.

⁹⁹ Tenże, *Democracy's Discontent. America in Search of a Public Philosophy*, Cambridge–London 1996, s. 8–13.

¹⁰⁰ *Tamże*, s. 25.

¹⁰¹ Takie stanowisko przyjął Stephen Macedo, który dowodzi w swojej pracy, że *liberałowie mają prawo do języka, który leży rzekomo poza granicami liberalnej koncepcji polityki, języka cnoty, obywatelstwa, wspólnoty i ludzkiego rozkwitu* – S. Macedo, *Cnoty liberalne*, przeł. G. Łuczkiwicz, Kraków 1995, s. 315, *Biblioteka Myśli Politycznej*.

filozofii politycznej, znosi utożsamianie kontrargumentów przedstawianych proceduralnym liberałom z ideałem komunitaryzmu. Zastępuje go ożywieniem *klasycznej definicji republikańskiej formy rządów*¹⁰². Taylor kwestionuje osąd, jakoby *republikańska forma rządów nie znajdowała we współczesnym świecie zastosowania*¹⁰³. Uzupełniając teorię liberalną o „obywatelsko-humanistyczną tradycję”, autor *A Secural Age* zapewnia o ich zbieżnościach i możliwościach warunkowego zastosowania, przy przewyżczeniu nierozpoznania różnicy poziomów między *kwestiami ontologicznymi a kwestiami preferencji*¹⁰⁴.

Najdonioślejszym na gruncie historii idei współczesnym przywołaniem republikańskich wartości jest wydobywanie przez Quentina Skinnera *zapoznanego dziedzictwa politycznego Zachodu*, jak republikańską koncepcję wolności z połowy XVII w. określa Bogdan Szlachta¹⁰⁵. Znosząc krzywdzący dla dyskursu naukowego autorytatywny podział na wolność negatywną i pozytywną, Skinner prezentuje „trzecie pojęcie wolności”, które mimo wielu krytycznych uwag pozostaje „uparcie odmienne” od definicji opartych na dychotomicznym podziale¹⁰⁶. Według historycznego odczytania dokonanego przez Skinnera wolność republikańska nie dotyczy tylko jednostki i jej pozycji w otoczeniu społecznym, lecz także jest uzależniona od tego, co James Harrington określał jako *wolność państwa*¹⁰⁷. Wolność republikańska może być praktykowana jedynie w wolnym państwie, czyli w takim, w którym *prawa, które nim kierują, zasady, które rządzą ruchami organizmu państwowego, muszą być uchwalane za przyzwoleniem wszystkich obywateli – członków tego organizmu jako całości*¹⁰⁸. Retrospekcja ta służy Skinnerowi do tego, by zakwestionować „zakłęty” kanon myśli politycznej stanowiący podstawę naszego dziedzictwa intelektualnego¹⁰⁹.

ZAKOŃCZENIE

Opisywany spór pomiędzy badaczami historii myśli politycznej pozwala zwrócić uwagę na jaskrawą różnicę pomiędzy republikanizmem a rodzącym się liberalizmem. Jeśli przyjąć pogląd o odrębności powyższych doktryn, dojdziemy do wniosku o nieprzystających interpretacjach myśli politycznej czasu rewolucji amerykańskiej.

¹⁰² Ch. Taylor, *Nieporozumienia wokół debaty liberalno-komunitariańskiej*, przeł. P. Rymarczyk, [w:] *Komunitarianie...*, s. 52.

¹⁰³ *Tamże*, s. 53, 57.

¹⁰⁴ *Tamże*, s. 68.

¹⁰⁵ B. Szlachta, *Zapoznane dziedzictwo Zachodu?*, [w:] Q. Skinner, *Wolność przed liberalizmem*, przeł. A. Czarnecka, Toruń 2013, s. 7-23, *Polityka w Kulturze*.

¹⁰⁶ Zob. F. Biały, Ł. Dulęba, *Uparcie odmienne? Fikcyjna teoria państwa i wolność republikańska według Quentina Skinnera*, [w:] *Quentin Skinner. Metoda historyczna i wolność republikańska*, red. J. Grygień, Toruń 2016, s. 297.

¹⁰⁷ Cyt. za: Q. Skinner, *Wolność...*, s. 47.

¹⁰⁸ *Tamże*, s. 49.

¹⁰⁹ Zob. *tamże*, s. 96-101.

Nieprzystawalność ta nie oznacza ich formalnego błędu. Możemy bowiem nie mieć problemów z rozpoznawaniem faktów, natomiast dyskurs rodzi się w momencie próby powiązania ich w definiowalne procesy. Pokazuje to opisany spór o amerykańską tożsamość ideologiczną. Każdy z historyków i politologów zanurzony w odmiennej perspektywie badawczej postrzega historię przez okulary własnego paradygmatu. Radykalnie skrajne interpretacje powodują, że Hartz w myśli politycznej Locke'a widzi klucz do zrozumienia początków Stanów Zjednoczonych, a dla Pococka wpływ Locke'a jest jedynie funkcjonującym wśród badaczy obsesyjnym mitem¹¹⁰. Dla Pococka wpływ ideologiczny danego badacza wiąże się z możliwościami słownika tego autora oraz językiem, jakim operuje, prezentując swoje argumenty, a nie z występowaniem automatyczności z racji funkcjonowania w tej samej epoce¹¹¹. Hartz dopatruje się relacji pomiędzy wybranymi procesami społecznymi a przemianami ideologicznymi, biorąc pod uwagę jedynie te procesy, których doniosłość zauważą badacze *post factum*. Obydwie narracje: doszukująca się w perfekcjonistycznych argumentach ojców założycieli republikańskich idei oraz jej liberalna odpowiedź stanowią fragment szerszego dyskursu.

Istotne wątpliwości co do przyjęcia takiej oceny debaty na temat kształtu ideologicznej tożsamości Stanów Zjednoczonych Ameryki wnosi uwaga dotycząca europocentrycznej perspektywy badawczej części zaprezentowanych autorów. Zdaniem Donalda Lutza, profesora Uniwersytetu w Houston, rzeczywistość polityczna w Ameryce tamtego okresu czyniła spreczne ideały całkowicie zbieżnymi¹¹². Europejskie kategorie odwzorowane na gruncie amerykańskiej teorii politycznej niekoniecznie przynoszą oczekiwany skutek. Podstawowym rozróżnieniem w obu podejściach jest usytuowanie twórców idei. Europejczycy myśliciele mieli zdaniem Lutza stać z boku procesów historycznych, być jedynie ich obserwatorami. Inaczej amerykańscy autorzy, dla których pióro i papier stanowiły przedłużenie politycznego zaangażowania. Jako przedstawiciele swoich klas nie mieli innego wyboru, jak czynnie włączyć się w kształtowanie własnych teoretycznych rozważań¹¹³. Trudno jednak uznać taką intuicję za słuszną, biorąc od uwagę uchodźcze doświadczenia Thomasa Hobbesa i Johna Locke'a czy losy osadzonego bez procesu w londyńskiej Tower Jamesa Harringtona. Byli przecież też tacy, którzy za wcielanie swych idei w życie sami je stracili, jak Algernon Sidney, jeden z najważniejszych republikańskich autorów XVII w.

Niezależnie od tego interesujące z punktu widzenia badacza jest dokonanie Lutza polegające na porównaniu ilościowej obecności w pismach z drugiej połowy XVIII w. twórców liberalnych i republikańskich idei. Zaprezentowana ilościowa analiza nie wykazuje istnienia wzorcowych paradygmatów myślenia politycznego wyznaczonego przez

¹¹⁰ J.G.A. Pocock, *The Myth of John Locke and the Obsession with Liberalism*, [w:] tenże, R. Ashcraft, *John Locke. Papers Read at Clark Library Seminar, 10 December 1977*, Los Angeles 1980, s. 3-24, *William Andrews Clark Memorial Library*.

¹¹¹ *Tamże*, s. 19.

¹¹² Zob. D. Lutz, *A Preface to American Political Theory*, Lawrence 1992, s. 109, *American Political Thought*.

¹¹³ *Tamże*, s. 111.

pojawienie się republikańskich czy liberalnych autorów. Nie jest też tak, że autorzy ważni dla federalistów nie pojawiali się w pismach ich politycznych przeciwników. Nie oznacza to jednak, że takie paradygmatyczne myślenie nie istniało. Jak zapewnia sam autor, Locke dzisiejszy nie jest tym samym Lockiem czytany przez ojców założycieli¹¹⁴. Taka konstatacja uzasadniałaby kontekstualne czytanie historii myśli politycznej, która za perspektywę przyjmuje historyczny dyskurs. Próbując więc odpowiedzieć na narzucające się pytanie o ideologiczną tożsamość Deklaracji niepodległości czy Konstytucji, zasadna zdaje się uwaga Iry Katznelsona i Andreasa Kalyvasa, iż *liberalizm, jaki znamy, narodził się z ducha republikanizmu, z prób zaadaptowania republikanizmu do politycznych, ekonomicznych i społecznych rewolucji przelotu XVIII i XIX w.*¹¹⁵

Spory pomiędzy republikanizmem a liberalizmem niepodległych kolonii to oczywiście jedna z płaszczyzn sporów o historię. Aktorów tego sporu jest także znacznie więcej. Zmienia się również problematyka przeszłości. Funkcjonujące niewolnictwo i jawny rasizm zestawione z ideałami liberalnymi czy republikańskimi powodują, że błedną one w gąszczu oskarżeń. Spór więc można rozpocząć od nowa, co czyni współczesna humanistyka. Jednak historia czytana w kontekście epoki powoduje, że i te relacje nie są tak oczywiste, jak by nam się wydawało. Amerykański system wartości, zawarty w Konstytucji Stanów Zjednoczonych, jest wypadkową konfliktów kształtujących amerykańską republikę drugiej połowy XVIII w. Szukając rozwiązania na normatywne ambicje amerykańskiej konstytucji, warto więc przyjrzeć się ideologicznemu otoczeniu stanowiącemu o jej treści.

BIBLIOGRAFIA

- Abbott P., *Still Louis Hartz after All These Years: A Defense of the Liberal Society Thesis*, „Perspectives on Politics” 2005, Vol. 3, nr 1, [online] <http://dx.doi.org/10.1017/S1537592705050085>.
- Appleby J., *Economic Thought and Ideology in Seventeenth-Century England*, Princeton 1978.
- Appleby J., *Republicanism in Old and New Contexts*, „The William and Mary Quarterly” 1986, Vol. 43, nr 1, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/1919355>. Przedruk w: *taż, Republicanism and Liberalism in the Historical Imagination*, Cambridge–London 1996.
- Appleby J., Hunt L., Jacob M., *Powiedzieć prawdę o historii*, przeł. S. Amsterdamski, Poznań 2000.
- Bailyn B., *1776: The British Dimension*, „Notes and Records of the Royal Society of London” 1977, Vol. 31, nr 2, [online] <http://dx.doi.org/10.1098/rsnr.1977.0012>.
- Bailyn B., *Faces of Revolution. Personalities and Themes in the Struggle for American Independence*, New York 1992.

¹¹⁴ Zob. tenże, *The Relative Influence of European Writers on Late Eighteenth-Century American Political Thought*, „The American Political Science Review” 1984, Vol. 87, nr 1, s. 196, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/1961257>.

¹¹⁵ A. Kalyvas, I. Katznelson, *Liberal Beginnings...*, s. 4.

- Bailyn B., *The Ideological Origins of the American Revolution*, Cambridge–London 1992.
- Bailyn B., *Jefferson and the Ambiguities of Freedom*, „Proceedings of the American Philosophical Society” 1993, Vol. 137, nr 4.
- Ball T., *Discordant Voices. American Histories of Political Thought*, [w:] *The History of Political Thought in National Context*, red. D. Castiglione, I. Hamsher-Monk, Cambridge 2001, *Ideas in Context*, 61.
- Beard Ch., *An Economic Interpretation of the Constitution of the United States*, New York 1921.
- Beard Ch., Beard M., *Rozwój cywilizacji amerykańskiej*, t. 1: *Era rolnicza*, przeł. T. Święcka, Warszawa 1961.
- Bellah R.N. i in., *Sklonności serca. Indywidualizm i zaangażowanie po amerykańsku*, przeł. D. Stasiak, P. Skurowski, T. Żyro, Warszawa 2007, *Współczesna Myśl Humanistyczna. Cywilizacja Amerykańska*.
- Benjamin W., *O pojęciu historii*, [w:] tenże, *Aniol historii. Eseje, szkice, fragmenty*, wybór i oprac. H. Orłowski, przeł. K. Krzemieniowa, H. Orłowski, J. Sikorski, Poznań 1996, *Poznańska Biblioteka Niemiecka*, 2.
- Biały F., Dulęba Ł., *Uparcie odmienne? Fikcyjna teoria państwa i wolność republikańska według Quentina Skinnera*, [w:] *Quentin Skinner. Metoda historyczna i wolność republikańska*, red. J. Grygieńć, Toruń 2016.
- Buksiński T., *Problemy obiektywności wiedzy historycznej. Dyskusje w historiografii amerykańskiej pierwszej połowy XX wieku*, Warszawa–Poznań 1979, *Metodologia Nauk*, 12.
- Dickinson J., *Letters from a Farmer in Pennsylvania to the Inhabitants of the British Colonies, Letter IV*, [w:] *The Writings of John Dickinson*, t. 1: *Political Writings 1764-1774*, red. P.L. Ford, Philadelphia 1895.
- Diggins J.P., *Knowledge and Sorrow: Louis Hartz's Quarrel with American History*, „Political Theory” 1988, Vol. 15, nr 3, [online] <http://dx.doi.org/10.1177/0090591788016003001>.
- Dworetz S.M., *The Unvarnished Doctrine. Locke, Liberalism, and American Revolution*, Durnham–London 1990.
- Dworkin R., *A Matter of Principle*, Cambridge–London 2000.
- Faulkner W., *Requiem dla zakonnic*, przeł. W. Niepokólczycki, Warszawa 1980, *Współczesna Proza Światowa*.
- Filipowicz S., *Pochwała rozumu i cnoty. Republikańskie credo Ameryki*, Kraków 1997, *Demokracja*.
- Fowler R.B., *Enduring Liberalism. American Political Thought Since the 1960s*, Lawrence 1999, *American Political Thought*.
- Freeden M., *Ideologies and Political Theory. A Conceptual Approach*, Oxford 1996.
- Freeden M., *Ideology. A Very Short Introduction*, Oxford–New York 2003.
- Hartz L., *American Historiography and Comparative Analysis: Further Reflections*, „Comparative Studies in Society and History” 1963, Vol. 5, nr 4.
- Hartz L., *The Liberal Tradition in America. An Interpretation of American Political Thought since the Revolution*, New York 1955, *A Harvest Book*.
- Hofstadter R., *The Progressive Historians. Turner, Beard, Parrington*, Chicago 1968.
- Hullung M., *Louis Hartz, His Life and Writings*, [w:] *The American Liberal Tradition Reconsidered. The Contested Legacy of Louis Hartz*, red. tenże, Lawrence 2010, *American Political Thought*.

- Jefferson T., *Uwagi o państwie Wirginia*, przeł. T. Wiecech, Kraków 2014.
- Jefferson T., *Writings*, red. M.D. Peterson, New York 1984.
- Kalyvas A., Katznelson I., *Liberal Beginnings. Making a Republic for the Moderns*, New York 2008.
- Katz H., *Vernon Louis Parrington – karta w historii humanistyki amerykańskiej*, [w:] V.L. Parrington, *Mentalność kolonialna 1620-1800*, przeł. H. Krzeczkowski, Warszawa 1968, *Główne Nurty Myśli Amerykańskiej*.
- Kloppenberga J.T., „*Requiescat in Pacem*”: *The Liberal Tradition of Louis Hartz*, [w:] *The American Liberal Tradition Reconsidered. The Contested Legacy of Louis Hartz*, red. M. Hulliung, Lawrence 2010, *American Political Thought*.
- Kloppenberga J.T., *Virtues of Liberalism*, Oxford 2000.
- Kramnick I., *Republican Revisionism Revisited*, „The American Historical Review” 1982, Vol. 87, nr 3, [online] <http://dx.doi.org/10.1086/ahr/87.3.629>.
- Lutz D., *A Preface to American Political Theory*, Lawrence 1992, *American Political Thought*.
- Lutz D., *The Relative Influence of European Writers on Late Eighteenth-Century American Political Thought*, „The American Political Science Review” 1984, Vol. 78, nr 1, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/1961257>.
- Macedo S., *Cnoty liberalne*, przeł. G. Łuczkiwicz, Kraków 1995, *Biblioteka Myśli Politycznej*.
- Madison J., *Federalista*, nr 10, [w:] *Eseje polityczne federalistów*, red. F. Quinn, przeł. B. Czarska, Kraków 1999, *Demokracja*.
- Madison J., *To Thomas Jefferson*, [w:] tenże, *Writings*, red. J.N. Rackove, New York 1999.
- Madison J., *Vices of the Political System of the United States*, [w:] tenże, *Writings*, red. J.N. Rackove, New York 1999.
- Manning B., *Szlachta, lud i ustrój*, przeł. J. Kowalikowa, [w:] *Geneza nowożytnej Anglii*, red. A. Mączak, Warszawa 1968, *Spory o Historię*.
- Montesquieu Ch., *Rozważania o przyczynach wielkości Rzymian i o ich upadku*, przeł. L. Ślęgocki, Łódź 2000.
- Paine T., *Common Sense*, [w:] tenże, *Political Writings*, red. B. Kuklick, Cambridge 1997.
- Pangle T.L., *The Spirit of Modern Republicanism. The Moral Vision of American Founders and the Philosophy of Locke*, Chicago–London 1988.
- Parrington V.L., *Mentalność kolonialna 1620-1800*, przeł. H. Krzeczkowski, Warszawa 1968, *Główne Nurty Myśli Amerykańskiej*.
- Pietrzyk-Reeves D., *Pojęcie dobra wspólnego a relacja moralność – polityka w klasycznej tradycji republikańskiej*, [w:] *Moralność i władza jako kategorie myśli politycznej*, red. J. Justyński, A. Madeja, Warszawa 2011, *Monografie – Wolters Kluwer Polska*.
- Pietrzyk-Reeves D., *Wolność i ład republiki. Włoscy humaniści i znaczenie tradycji republikańskiej*, „Politeja” 2010, nr 14.
- Pocock J.G.A., *America’s Foundations, Foundationalisms, and Fundamentalisms*, „Orbis” 2005, Vol. 49, nr 1, [online] <http://dx.doi.org/10.1016/j.orbis.2004.10.005>.
- Pocock J.G.A., *Ancient Constitution and Feudal Law. A Study of English Political Thought in the Seventeenth Century*, Cambridge 1987.
- Pocock J.G.A., *Machiavellian Moment. Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*, Princeton 1975.

- Pocock J.G.A., *The Myth of John Locke and the Obsession with Liberalism*, [w:] tenże, R. Ashcraft, *John Locke. Papers Read at Clark Library Seminar, 10 December 1977*, Los Angeles 1980, *William Andrews Clark Memorial Library*.
- Pocock J.G.A., *Review: Virtue and Commerce in Eighteenth Century: The Creation of the American Republic, 1776-1787 by Gordon S. Wood*, „Journal of Interdisciplinary History” 1972, Vol. 3, nr 1, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/202465>.
- Pocock J.G.A., *Virtue, Commerce, and History. Essays on Political Thought and History, Chiefly in the Eighteenth Century*, Cambridge 1995, *Ideas in Context*, 2.
- Rawls J., *Teoria sprawiedliwości*, przeł. M. Panufnik, J. Pasek, A. Romaniuk, Warszawa 2009, *Biblioteka Współczesnych Filozofów*.
- Rodgers D.T., *Republicanism: the Career of a Concept*, „The Journal of American History” 1992, Vol. 79, nr 1, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/2078466>.
- Rusinowa I., *Geneza Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Unia lat 1774-1783*, Warszawa 1974.
- Sandel M.J., *Democracy's Discontent. America in Search of a Public Philosophy*, Cambridge–London 1996.
- Sandel M.J., *The Procedural Republic and the Unencumbered Self*, „Political Theory” 1984, Vol. 12, nr 1.
- Sandel M.J., *Republika proceduralna i niewarunkowana jaźń*, przeł. P. Rymarczyk, [w:] *Komunitarianie. Wybór tekstów*, red. P. Śpiewak, przeł. P. Rymarczyk, T. Szubka, Warszawa 2004, *Biblioteka Polityczna Aletheia*, 16.
- Shalhope R.E., *Towards a Republican Synthesis: The Emergence of an Understanding of Republicanism in American Historiography*, „The William and Mary Quarterly” 1972, Vol. 29, nr 1, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/1921327>.
- Shapiro I., *Political Criticism*, Berkeley 1992.
- Skinner Q., *Wolność przed liberalizmem*, przeł. A. Czarnecka, Toruń 2013, *Polityka w Kulturze*.
- Smith D.C., *Sir Edward Coke and the Reformation of the Laws. Religion, Politics and Jurisprudence, 1578-1616*, Cambridge 1992.
- Sullivan V.B., *Machiavelli, Hobbes, and the Formation of Liberal Republicanism in England*, New York 2004.
- Szlachta B., *Zapoznane dziedzictwo Zachodu?*, [w:] Q. Skinner, *Wolność przed liberalizmem*, przeł. A. Czarnecka, Toruń 2013, *Polityka w Kulturze*.
- Taylor Ch., *Nieporozumienia wokół debaty liberalno-komunitariańskiej*, przeł. P. Rymarczyk, [w:] *Komunitarianie. Wybór tekstów*, red. P. Śpiewak, przeł. P. Rymarczyk, T. Szubka, Warszawa 2004, *Biblioteka Polityczna Aletheia*, 16.
- Tocqueville A. de, *O demokracji w Ameryce*, t. 1, przeł. B. Janicka, M. Król, Kraków 1996, *Demokracja*.
- Topolski J., *Świadomość rewolucyjna w Europie i Ameryce w drugiej połowie XVIII w. jako problem metodologiczny i historyczny*, „Poznańskie Studia z Filozofii Nauki” 1978, Vol. 3.
- Turner F.J., *O znaczeniu pogranicza w amerykańskiej historii*, przeł. B. Czepil, „Pogranicze. Polish Borderland Studies” 2014, Vol. 2, nr 2.
- Wood G.S., *The Creation of the American Republic 1776-1787*, Chapel Hill 1998.

- Wood G.S., *Ideology and the Origins of Liberal America*, „The William and Mary Quarterly” 1987, Vol. 44, nr 3, [online] <http://dx.doi.org/10.2307/1939783>.
- Wood G.S., *The Radicalism of the American Revolution*, New York 1992.
- Zuckert M.P., *Natural Rights and the New Republicanism*, Princeton 1994.
- Żyro T., *Boża plantacja. Historia utopii amerykańskiej*, Warszawa 1994.
- Żyro T., *Ideologia Americana. U źródeł przekonań politycznych*, Warszawa 2002.

Mgr Łukasz DULĘBA – przygotowuje rozprawę doktorską poświęconą ideologii liberalizmu społecznego. Zainteresowania badawcze: myśl polityczna, filozofia polityczna, problemy wielokulturowości i *welfare state*. Członek Standing Group on Political Concepts przy European Consortium for Political Research (ECPR) i Political Studies Association (PSA).